

Simboli sukoba i nade: uvodna analiza simbolizma iz knjiga Daniel i Otkrivenje

Alexandru Neagoe
West University of Timișoara, Romania
alexandru.neagoe@e-uvv.ro

UDK:27-242;27-27
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 6, 2017.
Prihvaćeno: 9, 2017.

Sažetak

Ovaj članak donosi analizu upotrebe simbola u knjigama Daniel i Otkrivenje. Prvi dio studije procjenjuje razinu tematskog jedinstva, za koje se može reći da postoji između dvije knjige (s obzirom na njihov zajednički književni žanr). U drugom dijelu članka istražuju se različite uloge koje simbolizam igra u ove dvije knjige. Konačno, završni dijelovi ujedinjuju nalaze istraživanja, ukazujući na to kako je, unatoč složenom simbolizmu u knjigama Daniela i Otkrivenja, moguće o njima govoriti (pojedinačno i skupno) kao o knjigama koje imaju jedinstvenu poruku koja bi se mogla opisati kao pobjeda dobra nad zlom, ili točnije, kao suverenost Boga u svijetu u kojem izgleda da prevladava zlo. Istodobno, ta jedinstvena poruka može za određene skupine i okruženja poprimiti širok raspon posebnih značenja.

Uvod

Ironično je da su knjige, koje pripadaju žanru apokaliptičke literature (grč. *Avpokaluptein*: otkriti, razotkriti), stekle reputaciju dvije najkriptičnije (grč. *kruptein*: sakriti, čuvati tajnu) knjige kršćanskog kanona. Može biti vrlo malo sumnje oko toga jesu li pisci u odnosu na svoje izvorne čitatelje imali takvu namjeru. Oni svakako nisu pisali zagonetke za skupine ljudi koji su imali dosta vremena i nisu znali što će s njim, već naprotiv, za ljude koji su, kao što ćemo uskoro vidjeti, živjeli pod snažnim životnim pritiscima i bili su željni vidjeti smisao svoga neposrednog iskustva. Bolje je pretpostaviti da samo udaljenost suvremenog oka od izvorne kulture i konteksta stvara tu „zagonetnu” sliku.

Prvenstveni cilj ovoga članka jest istražiti razinu do koje se može reći da Daniel i Otkrivenje dijele zajedničku temu (s obzirom na zajednički žanr) te ako je to tako, koja bi to tema bila. Sekundarni je cilj pobliže pogledati način na koji simboli djeluju u ove dvije knjige i što nam taj simbolizam govori o poruci tih biblijskih knjiga. Konačno, završni dio članka ujedinjuje zaključke koji proizlaze iz tih analiza.

Tematsko jedinstvo?

Prvo pitanje koje treba otvoriti jest omogućuje li nam složenost simbolike knjiga Daniel i Otkrivenje da govorimo o tematskom jedinstvu – prije svega *unutar* svake od pojedinih knjiga, a potom također o tematskom jedinstvu *između* njih (konačno radi se o dvije knjige koje su različiti autori namijenili za čitanje različitim skupinama u različitim vremenskim razdobljima).

Literarni žanr

Postoji barem jedan važan element po kojem ove dvije knjige imaju nešto zajedničko: njihov literarni žanr. Iako ni jedna ne predstavlja isključivo apokaliptičku književnost (Daniel također uključuje pripovijedni dio, a Otkrivenje obuhvaća proročanstvo i poslanicu), ipak je apokaliptičnost njihova naizrazitija odrednica. Utjecaj koji ovaj književni žanr ima na tematsko jedinstvo unutar i između dviju knjiga vrlo je značajan. Po svojoj naravi „apokaliptika se bavila problematikom posljednjeg suda i spasenja”, i to uglavnom stoga što je „nastala ili u progonstvu ili u vrijeme izrazitog ugnjetavanja” (Fee i Stuart 1982, 206). Ovaj „povremeni” karakter apokaliptičke književnosti sugerira, s jedne strane, da *unutar* svake pojedine knjige postoji zajednička odrednica, a s druge strane, sličnost „prigoda” za pisanje obiju knjiga podržava mogućnost da dijele zajedničku temu.

Ova vrsta „prigode” je upravo ono što možemo prepoznati u vezi s podrijetlom Daniela i Otkrivenja. Bilo da se zastupa postavka ranijeg nastanka Daniela, kada je postojao „specifični pritisak na Židove”, ili kasnijeg nastanka, kada „je moć bila u rukama državnih vlasti koje su bile neprijateljski nastrojene prema Židovima i odgovarajućega židovskog vodstva koje je s njima surađivalo na način podrivanja tradicionalne židovske vjere” (Goldingay 1987, 326), poanta ostaje da je struktura knjige Daniela nastala u vrijeme kada je ostati vjeran Bogu podrazumijevalo velike nevolje. Isto vrijedi i za knjigu Otkrivenja, koja je napisana u vrijeme kada se Crkva ili već bila suočila s ozbiljnim progonima, ili je to bilo vrlo blizu; najvjerojatnije u vrijeme završetka Domicijanove vladavine (81. – 96. godine).

Preliminarno istraživanje

Ako je istinita pretpostavka da djela apokaliptičke književnosti usredotočuju svoju poruku u jednom smjeru, kako bi se ona odnosila na problem iz konteksta neke odabrane situacije, onda bismo potvrdili za to očekivali u sadržaju knjiga Daniela i Otkrivenja. Moglo bi se činiti da je u ovoj fazi prerano davati konačne tvrdnje o poruci ovih dviju knjiga budući da još nismo raspravljali o tome kako se u njima koristi simbolizam, ali glavno usmjerenje ovih knjiga može se samo neznatno promijeniti u ovisnosti o tome kako netko odluči tumačiti pojedinačne simbole koji nisu dekodirani u knjigama.

Što se tiče knjige Daniela, čak je i površno čitanje dovoljno da bi se uočilo ponavljanje glavne poruke kroz cijelu knjigu: odanost Bogu u sadašnjem svijetu podrazumijeva opasnosti i patnju; ipak, Bog će opravdati svoj narod i suditi njegovim protivnicima i koliko god se oni činili velikima, svi su prisiljeni pokoriti se Božjoj suverenosti (Goldingay 1987, 326, Hanson 1987, 121-130).

U osnovi, ista se poruka može slijediti kroz knjigu Otkrivenja. Nakon pregleda prvih jedanaest poglavlja Otkrivenja, Fee i Stuart napisali su sažetak cijele knjige:

Tako smo bili provedeni kroz *patnju* Crkve i Božji *sud* usmjeren na neprijatelje Crkve do konačne Božje pobjede ... U poglavljima 8 – 11 dobili smo veliku sliku; dok poglavlja 12 – 22 nude samo daljnje detalje koji se tiču *suda* i *pobjede* [autorov naglasak] (Fee i Stuart 1982, 214).

Dakle, čini se da je glavni zaplet dviju knjiga povezan s kontinuiranim sukobom između dobra i zla, i nade (zapravo, izvjesnosti) da unatoč suprotnim pokazateljima, zlo ipak neće imati zadnju riječ u svijetu. Temeljna poruka dviju knjiga mogla bi se možda sažeti riječima “pobjeda dobra nad zlom” – posebice ako pritom mislimo da su pisci ove dvije knjige pokušavali ohrabriti progonejene vjernike govoreći im da će “zlo” ovoga svijeta imati svoj kraj, i tada će Bog izvršiti pravdu i donijeti “dobro” onima koji su mu služili. Važno je, međutim, kvalificirati takvu sažetu izjavu tvrdnjom da sukob i kontrast između dobra i zla ne treba razumijevati kao kozmički dualizam. Iako se ne može zanijekati da često izgleda kako Daniel i Otkrivenje poimaju svijet na dualistički način (Barr 1984, 39) (anđeli vs. čudovišta, iznad vs. ispod, ovo doba vs. doba koje dolazi itd.), to nije isto kao reći da su događaji u svijetu posljedica sukoba između dva neosobna djelatna načela ili sila “dobra” i “zla”. Sukob je prikazan kao da se odvija između Boga (Pradavni) i Njegovih posrednika (Sin Čovječji, Jaganjac, sveti, nevjesta) s jedne strane i sotonjskih likova (zvijeri, Zmaj, zmija) s druge. To, međutim, ne znači da su te dvije strane ravnopravne. Samo je Bog onaj koji je suveren, samo On sjedi na prijestolju (Otk 4-5); dok zvijeri (Dan 7 i Otk 12-13) samo imaju *Njegovo* odobrenje da vladaju ograničenim područjima i vremenskim razdobljima. Isto tako ne treba kontrast između ovoga vremena i vremena koje tek treba doći shvatiti kao pot-

puno Božje prepuštanje ovoga svijeta snagama zla; „ovaj svijet ostaje Božji svijet” (Bauckham 1972, 21; također treba uočiti razlikovanje između kozmološke mudrosti i proročke mudrosti), a za tisućljetno Kristovo kraljevstvo (Otk 20) kaže se da je *na zemlji*.

Ovaj dio teksta možemo zaključiti dvjema primjedbama: (i) izgleda da književni žanr i sadržaj knjiga Daniela i Otkrivenja podržavaju mogućnost jedinstvene temeljne poruke; (ii) postoji dobar razlog za oblikovanje ove poruke, kao „pobjeda dobra nad zlom” ili „Božja suverenost u svijetu u kojem izgleda da prevladava zlo”. To možemo nadalje još finije razraditi, tvrdeći da, pošto je za knjigu Daniela ova pobjeda uglavnom sadržana u budućoj nadi, u knjizi Otkrivenja ta se nada već ostvarila kroz smrt i pobjedu Janjeta (Otk 5) (Bauckham 1993a, 185). „Zlo”, koje se još uvijek očituje u povijesti, predstavlja samo privremeno očitovanje moći već poraženog neprijatelja.

Uloga simbolizma u knjigama Daniela i Otkrivenja

„Neprofesionalnom” čitatelju Biblije bit će veliko olakšanje znati da osnovna poruka Daniela i Otkrivenja nije samo za „stručnjake”. Naš „manje stručan” pregled osnovne teme ovih knjiga (bez prethodne rasprave o simbolici), koji se nalazi u posljednjem dijelu članka, predstavlja argument koji je oblikovan u tom smjeru. Međutim, stvari se počinju mijenjati kada počnemo zumirati od cjelokupne slike do pojedinih detalja. Tu naše tumačenje počinje uvelike ovisiti o dekodiranju (ili ponekad „ne-dekodiranju”) simbola. Proučavanje načina na koji se simbolizam koristi u ovim knjigama postaje stoga u ovoj fazi neizostavan.

Dekodirani simboli

Srećom po tumača, ne ostaju svi simboli u spisima bez svoga tumačenja. Neki od njih su već dekodirani. Važno je da tumačenje počne njihovim identificiranjem, a potom ih se treba koristiti kao ključeve za tumačenje drugih simbola. U tom smislu, Daniel ima značajnu prednost pred knjigom Otkrivenja. Christopher Rowland ispravno ističe da u Danielu iza svakog sna-vizije slijedi tumačenje, dok se u Otkrivenju to događa samo jedan put. Razlog za to je što je

do Ivanova vremena cjelokupni raspon slika, koje su koristili apokaliptičari, bio dovoljno poznat, a političke i vjerske aluzije bile su tako očite da su čitatelji mogli razaznati poruku vizije koju su različiti simboli trebali prenijeti (Rowland 1982, 12-13).

To, međutim, ne znači da su svi pojedinačni simboli vizija u Danielu dekodirani, dok to u Otkrivenju nije slučaj, osim u 17. poglavlju. U Danielu, 2. poglavlju, primjerice samo je prvi od četiri dijela kipa eksplicitno identificiran kao babilonsko

kraljevstvo koje predstavlja Nabukodonozor (2,38); a sve što znamo o ostalim dijelovima jest da oni, također, predstavljaju kraljevstva (2,39-40), ali nam je ostavljeno da sami otkrijemo o kojim se kraljevstvima radi (npr. treba li se Medija-Perzija uzeti kao jedno ili dva kraljevstva?). S druge strane, u Otkrivenju David Barr primjećuje da „Ivan eksplicitno tumači svoje slike u 1,8; 1,13ff; 8,3ff; 10,1-11; 11,7; 13,6; 13,18; 14,14-20; 17,9-15; 18,21; 19,11-16; dok su implicitna tumačenja vidljiva u 4,1-11; 5,6; 6,1-8; 12-17; 12,1, kao i u niz drugih odlomaka” (Barr 1984, 40).

Pozadina simbolizma

John J. Collins detaljno raspravlja o sličnostima u korištenju simbola između Daniela 7-12 i drugih drevnih dokumenata s Bliskoga istoka (kanaanskog, babilonskog i helenističkog podrijetla) (Collins 1977, 96-108).

Međutim, poganska mitologija zasigurno ne predstavlja jedini izvor simbolizma za Daniela, a vjerojatno nije ni najznačajnija. Raniji židovski spisi pružaju veoma značajan izvor. To tvrdi i Collins (Collins 1977, 96-108). Tako se (i) slika mora i morskih nemani koristi u Starom zavjetu za opisivanje sila kaosa (Job 26, Ps 89,9-11), povijesne krize (Iz 51,9-10) i neprijatelja Izraela, neovisno o vremenu (Izaija 17,12-14); (ii) Daniel 7,9-14 podsjeća na Psalam 2 i 110; (iii) izbor četiri životinje u Danielu, 7. poglavlju, ima svoju blisku paralelu u Hošei 13,3; (iv) Daniel 8,8-12 zrcali tekst iz Izaije 12-15; (v) nebeski predstavnici različitih naroda u Danielu 10-12 nalikuju onima iz teksta Izaije 36,18-20.

Kulturni utjecaji i židovski spisi predstavljaju dvostruki izvor, koji Richard Bauckham otkriva iza simbolike Otkrivenja. Njegovim riječima, to znači da je simbolizam „intertekstualan” i „kontekstualan” (Bauckham 1993a, xii). Najznačajniji primjeri toga su prema njegovu mišljenju Lav i Janje (mesijanski simboli), Zmaj (simbol đavla) te potres (simbol kraja). Oni „svi aludiraju na Stari zavjet i također su u suglasju s aspektima suvremene kulture i povijesti u okruženju sedam crkava” (Bauckham 1993a, xv.6-7). Ivanov opis Sina Čovječjeg u Otkrivenju, 1. poglavlju, predstavlja dobar primjer kako Stari zavjet (u ovom slučaju Dan 7) daje značenje simbolizmu Otkrivenja.

Imajući na umu važnost pozadine u *vršenju utjecaja* na značenje određenog simbola, jednako je važno istaknuti da pozadina ne bi trebala *određivati* značenje. Ponekad simboli mogu imati konstantno značenje (npr. izgleda da je do Ivanova vremena morska neman postala standardni simbol svjetskog carstva), no u većini slučajeva značenje simbola može biti veoma fluidno (Fee i Stuart 1982, 210). Taj je aspekt osobito vrijedno uočiti u Otkrivenju. David L. Barr daje tri primjera toga što naziva „simboličkom preobrazbom” (poglavlja 5, 12 i 19), pri čemu se simbol patnje pretvara u simbole pobjede (Barr 1984, 39).

Izvorna svrha

Slijedeći načela klasičnog prorokovanja, apokaliptička se književnost nije toliko bavila predviđanjima koliko govorenjem unaprijed. Već smo mogli uočiti da je apokaliptika općenito, a osobito Daniel i Otkrivenje, pisana sa svrhom da pomogne ljudima koji su bili proganjani da razumiju stanje u kojem žive. Ako taj element ispustimo iz cijeline, to bi moglo dovesti do vrlo iskrivljenih tumačenja pojedinih simbola. Vrlo često, pojedini detalji neke vizije jednostavno nisu namijenjeni za dekodiranje. „U ovom slučaju, vizije su poput prispodoba. Cijela vizija uvijek pokušava nešto reći; a detalji služe (1) za dramski učinak (6,12-14) ili za (2) dodavanje slika u cjelinu kako čitatelji ne bi propustili referentne točke” (Fee i Stuart 1982, 211). To je možda posebice točno kada se radi o prediktivnoj naravi apokaliptičkog teksta; pisci apokaliptičkih tekstova nisu opisivali detaljan vremenski tijek povijesti, kako bi sljedeće generacije mogle gledati simbole i „uočiti” njihovo ispunjenje u svome vremenu.

Razine ispunjenja

Proročki karakter Daniela i Otkrivenja otvara mogućnost da neki od simbola mogu imati značenje koje prelazi granice autorovih neposrednih namjera i sposobnosti poimanja izvornih čitatelja. Sudeći po tom kriteriju, čini se da postoje tri kategorije simbola:

(a) Simboli koji su dekodirani samim tekstom i predstavljaju odabrane povijesne realnosti koje se neće ponoviti: četiri dijela kipa u Danielu, 2. poglavlju, i četiri zvijeri u Danielu, 7. poglavlju, koji predstavljaju slijed četiriju zemaljskih kraljevstava koja će uslijediti nakon Danielova vremena; Janje „koje izgleda kao da je zaklano” (Otk 5,6) odnosi se na Kristovu smrt itd. Relevantnost tih simbola danas se više ne traži u smislu „ispunjenja”, već više u skladu s osnovnom porukom knjige: Božja suverenost u ljudskoj povijesti.

(b) Simboli koji se u tekstu koriste na način koji dopušta njihovo opetovano ispunjavanje u povijesti. „Mali rog” u Danielu 7,8 ili rog „koji je isprva bio malen” (Dan 8,9) predstavlja nekoga tko je bogohulnik i sebe veliča iznad Boga (Otk 13,5-6; 2 Sol 2,3-4). Ponekad, kada tekst ne isključuje mogućnost ponovljenog ispunjenja, možda je čak i naš retrospektivni povijesni uvid dobar način identificiranja takvih vrsta ili načela. Stephen Motyer spominje skakavce iz Otkrivenja, 9. poglavlja, kao primjer ove vrste simbola. Skakavci na veoma neobičan način kombiniraju ljepotu (ženska kosa, nešto poput zlatnih kruna) i užas (lavljji zubi, demonski identitet). Njihovo je značenje možda „sve što izgleda kao da donosi život, a zapravo se pretvara u muku” (Motyer 1990, 105).

c) Simboli koji su strogo eshatološke naravi (posebice Otk 19-22). Na slikama koje se odnose na eshatološko doba, razlika između simbola i stvarnosti često je zamagljena. Stoga, treba biti pažljiv i ne pokušavati „dekodirati” nešto što bi

jednostavno moglo predstavljati ljudski način opisivanja nebeske stvarnosti (vidi Rowland 1982, 60).

Brojevi

Jedna značajna karakteristika apokaliptičke literature jest velik naglasak na korištenju brojeva. U vezi s ulogom brojeva treba uočiti jednu važnu stvar: „*brojevi su simbolični* – čak i onda kada se koriste u doslovnom smislu” (Motyer 1990, 110). „Sedam” je nesumnjivo najznačajniji, simbolizirajući puninu i cjelovitost (Dan 9,24; Otk 2-3, 6-7, 8-11, 15-16). „Četiri” je broj svijeta (Dan 7,2; 8,8; 11,4; Otk 7,1; 20,8). „Dvanaest” je simbol „čitavog Božjega naroda” (21,14; 21,12). Višekratnici ovih brojeva, kao i korištenje brojeva, kao što su tri, šest, nedvojbeno dva, osam i deset također imaju važno značenje (Bauckham 1993a, 29-37, Motyer 1990, 110-113, Sweet 1990, 14-15). Zbog ove simbolične uporabe brojeva, sheme temeljene na doslovnom tumačenju brojeva uvijek treba uzimati s velikom rezervom.

Zaključne opaske

Što sve to znači? Kao što smo već naveli, ova studija pretpostavlja da je, unatoč složenom simbolizmu Daniela i Otkrivenja, o tim knjigama moguće razgovarati (pojedinačno i skupno), kao da imaju jedinstvenu poruku koja bi se mogla opisati kao pobjeda dobra nad zlom ili točnije kao Božja suverenost u svijetu u kojemu izgleda da prevladava zlo. Međutim, naša analiza simbolizma Daniela i Otkrivenja ukazuje na to da ova jedinstvena poruka može za određene skupine i određena okruženja poprimiti širok raspon posebnih značenja. Pa tako potlačenima govori o Božjoj kontroli nad njihovom situacijom i vremenu kad će se sadašnje ustrojstvo promijeniti; tlačiteljima predstavlja podsjetnik na dolazak Božjeg suda; onima koji dvoje između poslušnosti Bogu i poslušnosti bezbožnim ideologijama, predstavlja poticaj da se drže Boga; dok onima koji žive u situacijama u kojima je potrebna radikalna promjena može biti ohrabrenje da djeluju u tom smislu itd. (Hanson 1987, 62-64; Collins 1984, 224).

Kao završna opaska, naša uvodna analiza knjiga Daniela i Otkrivenja čini se da vodi zaključku da „intertekstualno” i „kontekstualno” korištenje simbola (primjerice gradnja mostova između Svetoga pisma i ljudi) treba poimati kao osnovni hermeneutički ključ u tumačenju apokaliptičke simbolike, od strane svih onih koji su u svojim naraštajima spremni prepustiti se Bogu da ih iskoristi za službu prorokovanja.

Bibliografija

- Barr, D.L. 1984. 'The Apocalypse as Symbolic Transformation of the World: A Literary Analysis,' *Interpretation*, 38.
- Bauckham, R. 1978. 'The rise of apocalyptic,' *Themelios*, 3:2.
- Bauckham, R. 1993a. *The Climax of Prophecy*, T&T Clark.
- Bauckham, R. 1993b. *The Theology of the Book of Revelation*, Cambridge U.P.
- Boring, E. 1989. *Revelation*, J.Knox Press.
- Collins, A.Y. 1984. *Crisis and Catharsis*, The Westminster Press.
- Collins, J.J. 1977. *The Apocalyptic Vision of the Book of Daniel*.
- Dillistone, F.W. (Ed.) 1966. *Myth and Symbol*, SPCK.
- Fee, G.D., and Stuart, D. 1982. *How to Read the Bible for all its Worth*, S.U.
- Fiorenza, E.S. 1991. *Revelation's Vision of a Just World*, Forest P.
- Goldingay, I.E. 1987. *Daniel*, Word.
- Guthrie, D. 1988. *The Relevance of John's Apocalypse*, SCM.
- Hanson, P.D. 1987. *Old Testament Apocalyptic*, Abingdon P.
- Mathewson, D. 1992. Revelation in recent genre criticism: some implications for interpretation, *Trinity J.*, 13NS.
- Motyer, S. 1990. *Unlock the Bible*, Scripture Union.
- Osborne, G.R. 1993. 'Theodicy in Apocalypse,' *Trinity J.*, 14NS.
- Rowland, C. 1982. *The Open Heaven*, SPCK.
- Sureet, J. 1990. *Revelation*, SCM.

Alexandru Neagoe

Symbols of conflict and hope: an introductory analysis of the symbolism of Daniel and Revelation

Abstract

The present article offers an analysis of the use of symbolism in the books of Daniel and Revelation. Thus, the first section of the study evaluates the degree of thematic unity which may be said to exist between the two books (given their common literary genre). Secondly, the article explores the different roles which

symbolism plays within the two books. Finally, a concluding section brings together the findings of the study, indicating that despite the complex symbolism of Daniel and Revelation, it is plausible to speak of these books (individually and together) as having a unifying message which could be described as the victory of good over evil or, more precisely, the sovereignty of God in a world where evil seems to prevail. At the same time, this unifying message can take a wide variety of distinctive meanings for specific groups and for specific settings.